000642

न०अ०का०सं० २२४०६

॥ ॥ दूतिआरणं ॥ ॥

आ॰ १
श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीमदंबिकायै नमः ॥ ॥ हरिः ॐ ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥
अथ महाव्रतमिंद्रो वै वृत्रं हत्वा महानभवद्यन्महानभवत्तन्महाव्रतमभवत्तन्म
हाव्रतस्य महाव्रतत्वं द्वे एतस्याह्न आज्ये कुर्यादिति हैक आहुरेकमिति त्वेव स्थि
तं प्र वो देवायाग्नय इति राद्धिकामो विशो विशो वो अतिथिमिति कामः पुष्टि पुष्टि
र्वै विशः पुष्टिमान्भवतीत्यतिथिमिति पदं भवति नेत्कुर्यादित्याहुरीश्व
रोऽतिथिरेव चरितोस्तदु हस्माह कुर्यादेव यो वै भवति यः श्रेष्ठतामश्नुते
स वा अतिथिर्भवति न वा असंतमातिथ्यायाद्रियंते तस्मादु कामं भवे
न कुर्यात्स यद्येतत्कुर्यादाग्नेयं तृचं हं तमभिल्यितं तृचं प्रथमं कुर्यादेतद्वा अ
हरीस्यंतः संवत्सरमासत तेन आगच्छंति त एते तुष्टुप्शीर्षाणस्तृचा यस्त्रिराम भ
वति ब्रह्म वै गायत्री वागनुष्टुप्ब्रह्मणैव तद्वाचं संदधात्यबोध्यग्निः समिधा ज
नानामिति कीर्तिकामो होता जनिष्टचेतन इति प्रजापशुकामः ॥१॥ अग्निं
नरो दीधितिभिररण्योरित्यन्नाद्यकामोऽग्निर्दअन्न [illegible]

इतरे वाज्येष्वग्निमागच्छंत्यथेह मुखत एवाग्निमागच्छंति मुखतोऽन्नाद्यमश्नुते
मुखतः पाप्मानमपघ्नते हस्तच्युती जनयंतेति जातवदेतस्माद्वा अहो यज
मानो जायते तस्माज्जातवंति चत्वारि छंदांसि भवंति चतुष्पादा वै पश
वः पशूनामवरुध्यै तानि त्रीणि छंदांसि भवंति त्रयो वा इमे त्रिवृतो लोका
एषामेव लोकानामभिजित्यै ते द्वे छंदसी भवतः प्रतिष्ठाया एव द्विप्रति
ष्ठो वै पुरुषः चतुष्पादाः पशवो यजमानमेव तद्द्विप्रतिष्ठं चतुष्पात्सु
पशुषु प्रतिष्ठापयति ताः परागवचने नेपंचविंशतिर्भवंति पंचविंशोऽयं
पुरुषो दश हस्त्या अंगुल्यो दश पाद्या आत्मैकविंशस्तमिममात्मानं
पंच विंशं संस्कुरुतेथो पंचविंशो वा एतदहः पंचविंश एतस्याह्नः स्तोम
स्तत्समेन समं प्रतिपद्यते तस्माद्वा एव पंचविंशतिर्भवंति तास्त्रिः प्र
थमया त्रिरुत्तमयैकया न त्रिंशदेकनाक्षरा विराडन्नं वै रेतः सिं
चतेऽन्नं प्राणानन्नेनान्नाद्यं प्रतिष्ठितं मेतेषां कामानामवरुध्या ए

२ दामूरु बोबाह्र

वा अनुष्टुभस्याद्या गतिवाहेत प्रउगं कुर्यादित्याहुः

त

संप२

नान्कामानवरूंधे य एवं वेद ता अभिसंपद्यते बृहतीं च विराजं चेछंदो
ये तस्याहुर्न्नामधो अनुष्टुभमनुष्टुबायेनानिह्वा ऽआनि ॥२॥ गाय
त्रं प्रउगं कुर्यादित्याहुस्तेजो वै ब्रह्मवर्चसं गायत्री तेजस्वी ब्रह्मव
र्चसी भवतीत्यौष्णिहं प्रउगं कुर्यादित्याहुरायुर्वा उष्णिगायुष्मान्भ
वतीत्यानुष्टुभं प्रउगं कुर्यादित्याहुः श्रीर्वै बृहती श्रीमान्भवतीति
पाङ्क्तं प्रउगं कुर्यादित्याहुरन्नं वै पङ्क्तिरन्नवान्भवतीति त्रैष्टुभं प्र
उगं कुर्यादित्याहुर्वीर्यं वै त्रिष्टुब्वीर्यवान्भवतीति जागतं प्रउगं कु
र्यादित्याहुर्जागता वै पशवः पशुमान्भवतीति तदु गायत्रमेव कुर्याद्
ब्रह्म वै गायत्री ब्रह्मैतदहर्ब्रह्मणैव तद्ब्रह्म प्रतिपद्यते तदु माधुछं
दसं मधुह स्म वा ऋषिभ्यो मधुछंदाः छंदतीति तन्माधुछंदसो म
वै धुछंदस्त्वमथोन्नं वै मधु सर्वं मधु सर्वे वै कामा मधु तद्यन्मा
अ

धुछंदसं शंसति सर्वेषां कामानामवरुध्यै सर्वान्कामानवरूंधे य एवं वेद तद्धै
काहिकं रूपसमृद्धं बह्वा एतस्मिन्नहनि किंचकिंच वारुणं क्रियते
शांत्या एव शांतिर्वै प्रतिष्ठैकाहः शांत्यामेव तत्प्रतिष्ठायामंततः प्रतिति
ष्ठंति प्रतितिष्ठति य एवं वेद येषां चैवं विद्वानेतद्धोता शंसति ॥३॥ वायवाया
हि दर्शतेमे सोमा अरंकृता इत्येतद्वो अहरहर्यजमानाय च देवेभ्यश्चा
रं हास्मा एतदहर्भवति य एवं वेद येषां चैवं विद्वानेतद्धोता शंसतीद्रवा
यू इमे सुता आयातमुप निष्कृतमिति यद्वै निष्कृतं तत्संस्कृतं मा हास्ये
द्वायू संस्कृतं गच्छतो य एवं वेद येषां चैवं विद्वानेतद्धोता शंसति मित्रं
हुवे पूतदक्षं धियं घृताचीं साधंतेति वाग्वै धीर्घृताची वाचमेवास्मि
न्स्तद्धाति य एवं वेद येषां चैवं विद्वानेतद्धोता शंसत्यश्विना यज्वरीरि
ष इत्यन्नं वा इषोन्नाद्यस्यावरुध्या आ याता रुद्रवर्तनी इत्याहोश्चि स्या
नोयन्नं गच्छतीय एवं वेद येषां चैवं विद्वानेतद्धोता शंसतीन्द्रायाहि चि

॥ ३ ॥ ५

त्रभानोविद्वायद्याहिष्विद्योषितंविद्वायाहिस्तनुजानदूत्सापाप्सायाहीतिशंसत्या
हास्यंहोयन्तंगच्छतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोताशंसत्योसासश्वमेधी
च्छतोविश्वेदेवासआगतेत्याहास्यविश्वेदेवाहवंगच्छंतियएवंवेदयेषांचैवंवि
द्वानेतद्धोताशंसतिदाश्वांसोदाशुषःसुतमित्याहदद्दुषोदद्दुषःसुतमि
त्येवतदाहददतिहास्मैतकामंदेवा यत्कामस्तच्छंसतियएवंवेदयेषांचै ९
विद्वानेतद्धोताशंसतिपावकानःसरस्वतीयज्ञंवष्टुधियावसुरितिवाग्वै
धियावसुर्वाचमेवास्मिंस्तद्दधातियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोताशंस
तियज्ञंवष्टुधियावसुरितियदाहयज्ञंवहात्वित्येवतदाहताःपराग्ववनेनैवविंशतिर्भ क
वंत्येकविंशोयंपुरुषोदशहस्त्याअंगुलयोदशपाद्याआत्मैकविंशस्तमि
ममात्मानमेकविंशंसंस्कुरुतेताश्चिःप्रथमयात्रिरुत्तमयापंचविंशाति
र्भवंतिपंचविंशआत्मापंचविंशःप्रजापतिर्दशहस्त्याअंगुलयोदशपा
वपंत द्याद्वाऊरूद्वौबाहूआत्मैकविंशस्तमिममात्मानंपंचविंशंसंस्कुरुतेथोपंच
विंशोवाएतदहःपंचविंशएतस्याह्नःस्तोमःस्तोमेनसमेप्रतिपद्यतेतस्मा
द्वेएवपंचविंशतिर्भवंतिभवंति॥४॥इतिप्रथमारण्यकेप्रथमोध्यायः॥ ॥जामद
॥ ३ ॥

श्रीः॥आत्वारथंयथोतयइदंवसोसुतमंधइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुच
रावैकाहिकौरूपसमृद्धौबहुवाएतस्मिन्नहनिकिंचकिंचवारुणंक्रि
यतेशांत्याएवशांतिर्वैप्रतिष्ठैकाहःशांत्यामेवतत्प्रतिष्ठायामंततःप्रति
तिष्ठंतिप्रतितिष्ठतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोताशंसतीन्द्रनेदी
यएदिहिप्रसूनृताशचीभिर्येतउक्थिनइत्युक्थ्यंवाएतदहरुक्थ्यव
द्रूपसमृद्धमेतस्याह्नोरूपंप्रैतुब्रह्मणस्पतिरच्छावीरमितिवीरवद्
पसमृद्धमेतस्याह्नोरूपमुत्तिष्ठब्रह्मणस्पतेसुवीर्यमितिवीर्यवद्रूप
समृद्धमेतस्याह्नोरूपंप्रनूनंब्रह्मणस्पतिर्मंत्रंवदत्युक्थ्यमित्युक्थ्यं
वाएतदहरुक्थ्यवद्रूपसमृद्धमेतस्याह्नोरूपमग्निर्नेतासइवत्रहेतिक
र्त्रभिद्रूपमेतदहरेतस्याह्नोरूपंत्वंसोमक्रतुभिःसुक्रतुर्भू
रित्याहवृषत्वेभिर्महित्वेतिवृषण्वदाइंद्रस्यरूपमेतदहरेतस्या
ह्नोरूपंपिन्वंत्यपोमरुतःसुदानवइतिनमंतिवाजिनमितिवाजिमद्वाइंद्र
स्यरूपमेतदहरेतस्याह्नोरूपमथोउत्संदुहंतिस्तनयंतमक्षि

१७०

१५० तमितिस्तनमहा...दस्य रूपमेंद्रमेतदहरेतस्माद्धो रूपंप्रवद्
द्रापकहतद्दितियद्वैहन्नमहन्महद्रूपसमृद्धमेतस्माद्धो रूपंनाकि
सुदासोरथंपर्यासनरीरमादितिपर्यस्तवद्धोतिमद्रूपसमृद्धमेतर
द्धो रूपंसर्वाअगाथांधंसतिसर्वेषाम[?]मायैसर्वेषामुक्थानां
सर्वेषांपृष्ठानांसर्वेषांराणांसर्वेषाञ्छगाणां॥५॥ असत्तुमेज
रितःसामवेगः सत्यच्छतमितिसत्यमेतदहः सत्यवद्रूपसमृद्
मेतस्माद्धो रूपंतदुवासुक्तो ब्रह्मेवेवसुक्तो ब्रह्मेतदहः ब्रह्मणेवतद्
स्मप्रतिपद्यतेतद्धाहुरथकस्माद्वासुक्तेणेतन्मरुत्वतीयंप्रतिपद्यतद्
तिनैवा एतदन्यो वसुक्तो मरुत्वतीयमुद्यच्छन्नविद्याचेतितस्मा
द्वासुक्तेणैवैतन्मरुत्वतीयंप्रतिपद्यतेतदनिरुक्तं प्राजापत्यं शंस
त्यनिरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै सकृदिन्द्रं निराहतेनैन्द्राद्
पान्नप्रच्यावकेपिबासोममभियमुग्रतर्दइतिशंसत्यवेगव्यंमहि
गृह्णा...इतिमहद्वद्रूपसमृद्धमेतस्माद्धो रूपंतदुभारद्वाजंम

रद्वाजोहवाऋषीणामनूचानतमोदीर्घजीवितमस्तपस्वितम आसस एते
नस्रक्तेनपाप्मानमपाहततद्यद्भारद्वाजंशंसतिपाप्मनोपहत्या अनू
चानतमो[?]दीर्घजीवितपस्वसानीतितस्माद्भारद्वाजंशंसतिकयाशु
भासवयसः सनीळाइतिशंसत्याशासतेप्रतिहर्यन्त्युक्थेषुक्थंवा ए
तदहरुक्थवद्रूपसमृद्धमेतस्माद्धो रूपंतदुकयाशुभीयमेतद्धैसंज्ञा
नंसंतनिस्क्तमेमकयाशुभीयमेतेनहवाइन्द्रोऽगस्त्योमरुतस्तेस
मजानततद्यत्कयाशुभीयंशंसतिसंज्ञात्यायएवतद्वायुष्यंतद्योस्य
प्रियःस्यात्कुर्यादेनास्यकयाशुभीयंमरुत्वतीयेशंसतीन्द्रवृषमइ
तिवृषण्वद्धाइन्द्रस्यरूपमैन्द्रमेतदहरेतस्माद्धो रूपंतदुवैश्वामि
त्रंविश्वस्यहवैमित्रंविश्वामित्रआसविश्वंहास्मैमित्रंभवतिय
एवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोताशंसतिजनिष्ठाउग्रः सहसेतु
रायेतिनिविद्धानमेकाहिके...रूपसमृद्धं बहु वा एतस्मिन्नह
निकिंचकिंचवारणंक्रियतेशान्त्या एवं शंसति वै प्रतिष्ठैकाहः शो
इन्द्र भोरणायेति

२ण० ॥५॥प्र० त्यामेव तत्प्रतिष्ठायामंततः प्रतितिष्ठंति प्रतितिष्ठति य एवं वेद
य एषां चैवं विद्वानेतद्धोतारो सति ताः पराग्वचनेनेसमन्वधि
र्भवंति सायानवति स्त्रिस्त्रस्त्रा त्रिंशान्यो विराजो थया सं
पाति यं तिये वैषा प्रशंसा साप्य स्यतस्या एवैतास्त्रिः प्रथ
मया त्रिरुत्तमयैकत्रातेभवंति पंचांगुलयश्चतुष्पदा द्वैक
श्चां क्षसीदोऽथाक्षौ सफलकं च सा पंचविंशतिः पंचविंशानी
तराणि हांगानि स्तब्ध तमात्मैकरात तनमोयच्छ तद्दायुरिंद्रि त
यं वीर्यं तेजो यजमाने एकरात तनमआयुषी इंद्रिये वीर्ये तेज
सि प्रतिष्ठितः साः सास्विष्ठुभममभिसंपद्यते तेषु मो हि मध्यं
दिनः ॥६॥ तदाहुः किं प्रेंखस्य प्रेंखत्वमिति यद्वा प्रेंखायो
ये पवते एष ह्येषु लोकेषु प्रेंखत इति तत्प्रेंखस्य प्रेंखत्वमेकं पाम० ॥५॥

४सोंतरिक्षलोकस्त

फलकं स्यादित्याहुरेकथाह्येवायं वायुः पवते स्य रूपेणेति तच्चन्नाद
त्वेत्रीणि फलकानि स्युरित्याहुस्त्रयो वा इमे त्रिवृतो लोका एषां रू
पेणेति तन्नाद्दत्यं द्वे एव स्यातामसौ वा द्वे मेलोको वद्धीन माधिवद्दश्य
ते यउ एने अंतरेणाकाशः तस्माद्दे एव स्यातामौदुंबरे स्यातामू
र्ग्वा अन्नाद्यमुदुंबर ऊर्जो अन्नाद्यस्यावरुध्यै मध्यत उद्धृते स्या
तां मध्यतो वै प्रजा अन्नं धिनोति मध्यत एव तदन्नाद्यस्य य
जमाने दधाति मुंजमयो रज्जवो भवंति दक्षिणाश्च सव्याश्च दक्षि
णा वा एकेषां पशूनां रज्जवः सव्या एकेषां तदुभय्यो रज्जवो
भवंति उभयेषां पशूनामाप्त्यै दर्भमय्यः स्युर्दर्भा वा [illegible] ओषधीना
मपहतपाप्मानस्तस्माद्दर्भमय्यः स्युः ॥७॥ अरत्निमात्र उपरि स्यु
मे प्रेंखः स्यादित्याहुरेतावता वै स्वर्गो लोकाः संमिता इति

रण।
॥६॥१५०

तेनाहृत्यै प्रादेशमात्रेस्यादित्याहुरेतावता वै प्राणाः संमिता इति त
तेनाहृत्यं मुष्टिमात्रेस्यादितावता वै सर्वमन्नाद्यं क्रियत एतावता स
र्वमन्नाद्यमभि[illegible]पन्नं तस्मान्मुष्टिमात्र एवस्यात्पुरस्तात्स्यत्वे
प्रेंखमधिरोहेदित्याहुरेतस्य रूपेण य एष तपति पुरस्तादेतसि
मांल्लोकांश्र्वत्यङ्धिरोहतीति तं तेनाहृत्यैति येवमधिरोहेदित्या
हुस्तिर्यंचं वा अश्वमधिरोहंति तेनो सर्वान्कामानवाप्नवामे
ति तं तेनाहृत्यमन्वंचमधिरोहेदित्याहुरन्वंची वै नावमधि
रोहंति नो वैषा स्वर्गया नौ यत्प्रेंखइति तस्मादन्वंचमेवाधिरो ॥ या
हेच्चुबुकेनोपस्पृश्यो चुबुको हेवं वृक्षमाधिरोहति सउ वैवयसा
मन्नादतम इति तस्माच्चुबुकेनोपस्पृश्योद्बाहुभ्यामाधिरो
त हेदेवं श्येनो वयोस्य भिनि विशो एवं वृक्षं सउ वयसां वीर्यवत्त
म इति तस्माद्बाहुभ्यामधिरोहेदस्यै पादेनोच्छिद्यान्नेदस्यै ॥ पाम०
॥६॥

प्रतिष्ठायाउच्छिद्यादिति प्रेंखं होता[illegible]धिरोहत्यौदुंबरीमासंदीमुद्गातौ
वृषा वै प्रेंखो योषासंदीतन्मिथुनं मिथुनमेवतदुक्थमुखे करोति
प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेदाथो वै प्रेंखः श्रीरासं ॥ न्ल
द्यं न्नं चैवैतच्छ्रियं चान्वधिरोहतौ बृसीहोत्रकाः समधिरोहंति
सत्रलूकाः समुत्सर्पन्ति वा ओषधिवनस्पतयः फलं गृह्णंतीति त
द्यदेतस्मिन्नहनि सर्वशः समधिरोहंतीषमेव तदूर्जमन्ना
द्यमधिरोहंत्स्तूर्जो न्नाद्यस्यावरुध्यै वषट्कृत्यावरोहेदित्या
हुस्तत्तन्नादृत्यमकृता वै सापचितिर्यामनपश्यते करोतीति नि
गृह्य भक्षमवरोहेदित्याहुस्तत्तन्नादृत्यमकृता वै सापचिति
र्यामध्यष्टाय करोतीति प्रतिख्याय भक्षमवरोहेदेषा वा अपचिति
र्यो[illegible]पश्यते करोति तस्मात्प्रतिख्याय भक्षमवरोहेत्स्वादुः व

प

२

आ। ७ ॥ सा हैषा गौर्वै देवरेतसं प्रजायते तस्मात्साडवरो हे दवरो हे द्ये ॥ ८ ॥
॥ ॥ इति प्रथमारण्यके द्वितीयोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥
हिंकारेणो तदहः प्रतिपद्यते साहु ब्रह्म वै हिंकारो ब्रह्मैव तदहर्ब्र
ह्मणेव तद्ब्रह्म प्रतिपद्यते य एवं हिंकारेण प्रतिपद्यताउई ॥ ह
या वै हिंकारो यो षर्क मिथुनं मिथुनमेवैतदुक्थमुखे करोति त
प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद यद्वेव हिंकारेण प्र
वा तिपद्यताउई ॥ यथा अग्निरेवं ब्रह्मणो हिंकारो यद्वै किंचाग्नि
माभितिष्ठत्यस्यन्येवैनत्तं ब्रह्मणात्य वैयं काममेकामयते हिंकारेणा
न्ये वै नं तृणत्ति य एवं वेद यद्वेव हिंकारेण प्रतिपद्यताउई ॥ वा
चो वा एषा व्यावृत्ति दैव्ये च मानुष्ये च यद्धिंकारः स यद्धिंकृ
त्य प्रतिपद्यते वाचमेवतद्व्यावर्त्तयति दैवीं च मानुषीं च ॥ १ ॥ आर०
॥ ७ ॥

तद्वाहुः केनस्याहः प्रतिपादति मनश्च वाक्चेति ब्रूयात्सर्वेन्यस्मि
न्कामाश्रिताः सर्वानन्याकामान्दुहे मनसि वै सर्वे कामाश्रिता म
नसा हि सर्वान्कामान्ध्यायति सर्वे हास्मिन्कामाः श्रयंते य एवं वेद
वाग्वै सर्वान्कामान्दुहे वाचा हि सर्वान्कामान्वदति सर्वान्हास्मै का
मान्वाग्दुहे य एवं वेद तदाहुर्नैतदहर्ऋचानयजुषा न साम्नाऽ
त्यक्षा प्रतिपद्येतैन र्चानयजुषानसाम्नेइयादिति तदेता एव
व्याहृतीः पुरस्ताज्जपेद्भूर्भुवः स्वरिति ता एता व्याहृतय इमे त्रयो वे ता
दा भूरित्येव ऋग्वेदो भुव इति यजुर्वेदः स्वरिति सामवेदस्तन्न
र्चानयजुषानसाम्ना प्रत्यक्षा प्रतिपद्यतेन र्चानयजुषानसा
म्न एति ॥ १० ॥ तदिति प्रतिपद्यते तदिति वा अन्नमन्नेनैव
तदभि प्रतिपद्यत एतां वा व प्रजापतिः प्रथमां वाचं व्याहरदेका

आरण
॥८॥ श्री०
६

क्षरद्व्यक्षरौ ततेतितातेति तथैवैतत्कुमारः प्रथमवादी वाचं व्याह
रत्येकाक्षरद्व्यक्षरौ ततेतितातेति तथैव तत्तवल्पो वाचास्पति
पद्यते तदुक्तमृषिणा बृहस्पते प्रथमं वाचो अग्रमिति तद्वै
व प्रथमं वाचो अग्रं यत्प्रैरत नामधेयं दधाना इति नामधे
नामधेयानि ह्येव दधाना यदेषां श्रेष्ठं यदरिप्रमासीदिति तद्धये
श्रेष्ठमेतदरिप्रं प्रेणा तदेषां निहितं गुहाविरिति दमु हगुहा ती
ध्यात्मिमा देवता अदस्तु आविरधि देवतमित्येतदुक्तं त
भवति ॥११॥ तदिदा स भुवनेषु ज्येष्ठमितिस्तिप यतत्
द्वा व भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेषनृम्णा इत्यतो ह्येष नाम०
जात उग्रस्त्वेषनृम्णाः सद्यो जज्ञानो निरिणाति शत्रून् ॥८॥

म
ति सद्यो ह्येष जातः पाप्मानमपहतानु यं विश्वे मदन्त्यूमा इति
भूतानि वै विश्व ऊमास्त एनमनुमदन्तु दगादुदगादिति वा
वृधानः शवसा भूरीजा इत्येष वै वावृधानः शवसा भू
रीजाः शत्रुर्दासाय भियसं दधातीति सर्वस्यैतस्माद्बि
भाय व्यनच्च व्यनच्च सस्नीति यच्च प्राणि यच्चाप्राणिकमि
त्येवैतदाह संतेन वंतप्रभृतानदे षिति तवस्तवं वशाइत्ये
वैतदाह त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्व इति त्वयीमानि सर्वा
णि भूतानि सर्वाणि मनांसि सर्वे क्रतवोपि वृञ्जन्तीत्ये
जि वैतदाह द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमा इति द्वौ वै सन्तौ मिथुनौ

६।२ण। पु० ॥ ७ ॥

या

जायते प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद स्वादीः स्वादीयः
स्वाडुना स्वजास मिति मिथुनं वै स्वाडुः प्रजा स्वाडु मिथुने
नैव तत्प्रजां संसृजत्यदः स्वुमधु मधुनाभियोधीरिति
मधु मिथुनं वै प्रजा मधु मिथुनेनैव तत्प्रजामभियुध्यतीत
डु क्रग्व षिणास्वां यत्तन्न तन्वामेव पतेत्यस्यां शारीयाज्ञ
मां छंदोमयीमित्येवतदाहाथो तन्व रेवतन्वो अस्तु मे
षजमित्यस्यै शारीयीइयं छंदोमयीमित्येवतदाह तस्यै
यान्यष्टावक्षराणि सा गायत्री यान्येकादश सा त्रिष्टुब्यानि सा
द्वादश सा जगत्यथ यानि दश सा विराडथ यान्येकुत्रि ८
षु पष्टं दस्सु प्रतिष्ठितापुरुषद्य क्षरं सा विराड्य पाम०
तानि वावसर्वाणि छंदांसि यान्येतानि विराट्चतुर्था ॥७॥

न्येवमु हैवैवंविदुष एतदहः सर्वैश्छंदोभिः प्रतिपन्नं भवति
पा ॥१२॥ तान्न देनाविहरति पुरुषेन हस्तस्मात्पुरुषो वदत्सर्वाः
सन्नदतीर्वन दं वदुदती नामि तीः३॥ आपो वा उ दत्यो या
दिव्यास्ताहीदं सर्वं मुदंत्यापो वा उदत्यो या पुरस्यास्ताही
दं सर्वं मन्नाद्यमुदंति नदं पो युवती नामि तीः३॥ आपो वाव
यो युवत्यो या अंतरिक्ष्याः स्ताहि पोस्थयं त इवापो वा वयो युव
त्यो याः स्वदते ताहि सरीसृप्यं त इव पतिं वा अद्भ्या नामि
तीः३॥ आपो वा अद्भ्यापा अग्ने धेमा ज्यो पेत आपो वा अद्भ्या
पाः शिश्नात्प्रसृज्यंते येन रना मिषु ध्यसी तीः३॥ आपो वा
व येन वः स्ताहीदं सर्वं धिन्वंती षु ध्यसीतिप्रदाहपतीय

॥१०॥ सीत्येव तदहर्हि त्रिष्टुभं चानुष्टुभं च विहरति त्रिष्टुब्वै त्रिष्टुबानुष्टुभे न
मिथुनं तस्मादपि पुरुषो जायां विलोकृत्स्नतरमिवात्मानं मन्यते ता
स्त्रिः प्रथमया पंचविंशतिर्भवंति पंचविंश आत्मा पंचविंशः प्र
जापतिर्दश हस्त्या अंगुलयो दश पाद्या द्वावूरू द्वौ बाहू आत्मैव
पंचविंशः स्तोममात्मानं पंचविंशं संस्कुरुतेऽथो पंचविंशं
वा एतदहः पंचविंशं एतस्याह्नः स्तोमः स्तोमस्तोमेन समं प्रति
पद्यते तस्माद्द्वे एवं पंचविंशतिर्भवंति ॥१३॥ त्रिः प्रतिपद्य
ते ॥७॥१४॥ तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठमिति प्रतिपद्यते यद्वै ज्येष्ठं तन्म
हन्महद्रूपमेतस्याह्नो रूपं तां स्तुते कीर्तिम द्ववन्महितेति
महद्रूपसमृद्धमेतस्याह्नो रूपं भूय इद्वावृधे वीर्यायेति वी
र्यवद्रूपसमृद्धमेतस्याह्नो रूपं नृणामुत्वा नृतमं गीर्भिरुक्थै ॥१०॥

त्रिष्टुभ्यं एतदहरुक्थवद्रूपसमृद्धमेतस्याह्नो रूपं ऽष्टाक्षरे प्रथ
मे पदे विहरति न्यूने वै रेतः सिच्यते न्यूने प्राणा न्यूनेन्नाद्यं प्रति
रू ष्ठितेमे तेषां कामानामवरुध्या एतान्कामानवरुंधे य एवं वेद दशा द
क्षरे भवत उभयोरन्नाद्ययो रूपाप्त्यै यच्च पदद्यच्चापादकमित्य
पार श ष्टादशाक्षराणि भवंति यानि दश नव प्राणा आत्मैव दशमः स्वा
त्मनिः संस्कुरुतेऽष्टाव ष्टौ उ यत्तेऽन्नं तेयद्यत्कामयते य एवं वेद
॥१५॥ तान्नदेन विहरति प्राणो वै नदस्तस्मात्प्राणो नदन्सर्वैः
संनदती वनदं वक्ष्यन्ती नामिती३ ॥ उष्णिगष्टाक्षरे भवत्यनुष्टु पा
दे शायु वा उष्णिग्वागनुष्टुप्तदस्मिन्नायुश्च वाचं च दधाति ताः
स्त्रिः प्रथमयां पंचविंशतिर्भवंति पंचविंश आत्मा पंचविंशः
प्रजापतिर्दश हस्त्या अंगुलयो दश पाद्या द्वावूरू द्वौ बाहू आ

॥११॥ त्मैव पंचविंशस्तमिममात्मानं पंचविंशं संस्कुरुतेऽथो पंच
विंशो वा एतदहः पंचविंश एतस्मादह्नः स्तोमस्तत्समेन सममं प्रति
पद्यते तस्मादेतदेवं पंचविंशतिर्भवंतीस्य ध्यात्मं पंचविंशो
थाधिदैवतं चक्षुःश्रोत्रं मनो वाक्प्राणस्ता एताः पंचदेवता
इमं विष्टाः पुरुषं पंचो हैवैता देवता अमं विष्टः पुरुषः सो चालो
मभ्य आ नखेभ्यः सर्वः सांगआप्यते तस्मात्सर्वाणि भूतान्या त
पिपीलिकाभ्य आप्राण्येव जायंते तत्तदुक्तं महर्षिणा सहस्रधा
पंचदशान्युक्थानि पंच हि दशातो भवंति यावद्द्यावापृथिवी ता
वदित्तदिति यावती वै द्यावापृथिवी तावानात्मा सहस्रधा
महिमानः सहस्रमिंपुरुष्यान्येव तदनुमहयति यावद्ब्रह्म मदाि
विष्ठितं तावती वागिति यत्र क्वच ब्रह्म तद्वाग्यत्र वा वाक्तद् णम्
ह ॥१०

ब्रह्मेत्येतत्तदुक्तं भवत्येषां वा एषां सूक्तानां नवर्चं प्रथमं नव वै प्राणाः प्राणानां क्ल
प्त्यै त्रैष्टुभं च भवति षड्वा ऋतव ऋतूनामाप्त्यै संवर्चं भवति पंचपदा पंक्तिः पंक्ति
र्वा अन्नमन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै तृचो भवति त्रयो वा इमे त्रिवृतो लोका एषामेव लो
कानामभिजित्यै सैता अभिसंपद्यंते बृहतीं छंदो मृतं देवलोकमेष आत्मैव मु
म हैवैवंविदे तथैव संपद्यामृतमेनात्मानमभिसंभवति संभवति ॥१६॥ इति द्वि
मारण्यके तृतीयोऽध्यायः ॥ अथ सूददोहाः प्राणो वै सूददोहाः प्राणेन प
र्वाणि संदधात्यथातो ग्रीवास्ता आचक्षते यथा छंदः समुच्चिरह इत्यथ सू
ददोहाः प्राणो वै सूददोहाः प्राणेन पर्वाणि संदधात्यथातः शिरस्तद्गाय
त्रीषु भवत्यग्रं वै छंदसां गायत्र्यग्रमंगानां शिरस्तदर्कवतीषु भवत्य
व ग्निर्वा अर्कस्तानेमं तिवंनवकपालं वै शिरो नोदशामांसं तिलक्के त्रा

इत्येवसावेभैस्य धोस्तोमातिरांसनायाएवतोऽभिवृ[redacted]स्तोमोभवतोगायत्रंचछं
दएतयोवैस्तोमछंदसोः प्रजातिमनुसर्वमिदंप्रजायतेयदिदंकिंचप्रजास्ये
प्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदाथसूददोहाः प्राणोवैसूददोहाः प्राणेन
पर्वाणिसंदधात्यथातोविजवस्ताविग्रजोभवति तस्मात्पुरुषः पुरुषमा
हवैविअस्मात्सुनाजसि॥ग्रीवावैधानयसीतिस्तभमानंवायद्वादुताः सं
बाल्हतमाः सयोन्नतमाप्रत्यंच्यंतेन्नंहिविनाछन्नमुवीर्यमथसूददोहाः
प्राणोवैसूददोहाः प्राणेनपर्वाणिसंदधाति॥१७॥अथातोदक्षिणः पक्षः
सोयंलोकः सोयमग्निः सावा[redacted]दथंतरंसवसिष्ठः स्तच्छंतंतानिषड्वीर्या
णिभवंतिसंपातएवकामानामभ्या[redacted]प्रतिष्ठिस्याअन्नाद्यायपंङ्क्तिरथसू ८
ददोहाः प्राणोवैसूददोहाः प्राणेनपर्वाणिसंदधात्यथातउत्तरः पक्षःसोसौ
लोकः सोसावादित्यस्तन्मनस्तद्बृहत्सभरद्वाजस्तच्छंतंतानिषड्वीर्याणि ॥१२॥

भवंतिसंपातएवकामानामभ्याप्त्यैप्रतिष्ठित्याअन्नाद्यायपंङ्क्तिस्ताऊनातिरि
क्तोभवतोवृषावैबृहद्योषारथंतरमतिरिक्तंवैपुंसोन्यूनंस्त्रियैतस्मादूना
तिरिक्तोभवतोथोएकेनहवैपत्रेणस्तुपर्णस्योत्तरः पक्षोज्यायांस्तस्मा
देकयचेत्तरः पक्षोभूयान्भवत्यथसूददोहाः [redacted]प्राणोवैसूददोहाः
प्राणेनपर्वाणिसंदधात्यथातःपुच्छंताएकविंशातिर्द्विपदाभवंत्येक
विंशातिर्हीमानिडग्ध्यंचिसुपर्णस्यपत्राणिभवंत्यथोएकविंशोवैस्तो
मानांप्रतिष्ठाप्रतिष्ठापुच्छंवयसांद्वाविंशीरांसतिप्रतिष्ठयोरेवतद्रूपं
क्रियतेतस्मात्सर्वाणिवयांसिपुच्छेनप्रतितिष्ठंतिपुच्छेनेवप्रतिष्ठायोल
त्तितिप्रतिष्ठाहिपुच्छंसएषद्वाभ्यांस्त्रीनीभ्यांविराड्यामनयोर्दाभिरुपा
द्विपदयोर्नयंपुरुषःप्रतिष्ठितंतस्यपत्सुपर्णरूपंतदस्यकामानामभ्या अ
रूपं प्त्याअप्ययत्पुरुषंतदस्यत्रियेयशसेन्नाद्यायापचित्याअथसूददोहोथ

२०
धाय्याथसूददोहावृषावैसूददोहायोषाधाय्यातदुभयतःसूददोहसंधाय्यांपरिशंसति त
स्माद्योनेतःसिक्तंसदेकतामेवाप्येतियोषामेवाभ्यतआजोनाहियोषातःप्रजानांतस्मा
देनामन्तरांसति ॥१८॥ गायत्रींतृचाशीतिंशंसत्ययंवैलोकोगायत्रीतृचाशीतिर्ये
देवास्मिंल्लोकेयशोयन्महोयन्मिथुनंयदन्नाद्यंयापचितिस्तदश्नवैतदाप्नवानि
तदवरुन्धैतन्मेसदित्यथसूददोहाःप्राणोवैसूददोहाःप्राणेनेमंलोकंसं
तनोतिबार्हतींतृचाशीतिंशंसत्यन्तरिक्षलोकोवैबार्हतीतृचाशीतिर्येदेवा
तरिक्षलोकेयशोयन्महोयन्मिथुनंयदन्नाद्यंयापचितिस्तदश्नवैतदाप्नवा
नि तदवरुन्धैतन्मेसदित्यथसूददोहाःप्राणोवैसूददोहाःप्राणेना
न्तरिक्षलोकंसंतनोत्यौष्णिहींतृचाशीतिंशंसत्यसौवैलोकोद्यौरौ
ष्णिहीतृचाशीतिर्येदेवाअमुष्मिंल्लोकेयशोयन्महोयन्मिथुनंयदन्नाद्यंया
पचितिर्यद्देवानांदेवंतदश्नवैतदाप्नवानि तदवरुन्धैतन्मेसदित्यथ ॥१३॥

सूददोहाःप्राणोवैसूददोहाःप्राणेनामुंलोकंसंतनोतिसंतनोति ॥१९॥ इ
त्यप्रथमारण्यकेचतुर्थोध्यायः ॥ वशंशंसतिवशेमइदंसर्वमसदितितादे
कविंशतिर्भवत्येकविंशतिर्हितान्तरुद्येविरूतंयोएकविंशोवैस्तोमा यो
नांप्रतिष्ठाप्रतिष्ठाइदंनमन्नाद्यानांताविच्छंदसोभवंतिविच्छुद्रमिववाअं
तर्युमगीयइवचस्थवीयइवचताःपृणावंघदरक्रान्तंयथोपपादंशं
सतियथोपपादमिववाअन्तस्यंगीयइवचस्थवीयइवचाथसूद
दोहाःप्राणोवैसूददोहाःप्राणेनपर्वाणिसंदधातितामन्त्रोत्स्रुजं
तिंद्वादशाक्षराश्चत्वारोद्वादशाविधावाइमेप्राणाःसप्तशीर्षण्याद्वौ
स्तन्यौप्रयोवांचोत्रवैप्राणाआप्यंतेत्रसंस्क्रियंतेतस्मादेनामन्त्रो
त्स्रजंतींप्राग्नीपुवंस्युनइस्येंद्राकुरूरवर्षीवेप्रति ताःषट्पदाभ
श्री

१४॥ वंतिंप्रतिष्ठापयत्वेद्विप्र तिष्ठो वैपुरुषः श्वद्दुष्याद्वा पराणोयजमानमेवतद्विप्र
तिष्ठं चतुःष्पात्सु पशुषुप्रतिष्ठापयतिद्वितीयासप्तपदाभवतितांगायत्री
चानुष्टुभंचकयोतिब्रह्मवैगायत्रीवागनुष्टुब्ब्रह्मणैवतद्वाचंसंदधाति
त्रिष्टुभमंततःशंसतिवीर्यवैत्रिष्टुब्वीर्येणैवतद्यज्ञंन्यचिगच्छतितस्मा
शावोवीर्यमनूपतिष्ठंतईर्यतांचैवाभ्युत्थानंच॥२०॥प्रवोमहेमंदमा
नायांधसइध्येंद्रेनिष्केवल्येनिविदंदधातिप्रत्यक्षाध्येवतद्वाअन्वी
र्यधत्तेतास्त्रिष्टुप्जगत्योभवतितदाहुर्यथकस्मात्त्रिष्टुप्जगतीषु
निविदंदधातितीनहवाएतस्याकृएकेंछंदोनिविदंदाधारनविव्या
चेतितस्मात्त्रिष्टुप्जगतीषुनिविदंदधातितदेतदहस्त्रिनिविंक
विद्याद्वरोनिविद्वालखिल्यानिविन्निविदेवैमेनाग्रेनिविक्वि ॥१७॥
निविदे वै

घादथतत्केवनेनवायोन्यथायिन्याकाम्योजातएवप्रथमोमनस्वानितितयोपु
स्त्यंन्नेसमस्यंयदसन्मनीषाइत्सन्नाघस्यावरुध्यात्पथावपनमेतेबंतेरणी
ड्ढीगादशातीनांत्रिष्टुप्जगतीनांबृहतीसंपन्नानांयावतीरावपंतेतावंत्सर्वी
मापुषेवर्षाद्धिजीवंस्यतेनहैवावपनेनायुराप्यतेप्रजांमेपशावोर्जयंनि
तिध्वेवसजनीयमनुशंसतितार्क्ष्यशंसतिस्वस्त्ययनंवैतार्क्ष्यःस्वस्ति
तायैस्वस्त्ययनमेवतत्कुरुतेएकपदांशंसत्येकधेदंसर्वमसानीय
योसर्वोछंदस्कृतिमापन्नवानीतीइंविन्चाउपवीवृधोनितिपदानुगास्ताःसमानु
षजतिसमवैशीर्षन्प्राणाःशीर्षन्नेवतत्प्राणान्दधात्यप्रमीनानुषजतिवागप्रमीने
न्मेवाकुंप्राणेनप्रबन्नासंदितितस्मादुसावाकुसमानायतनापाणोऽसत्स्यन
नुषक्तावेनाजःशंसत्यन्नंवैविनाजोन्नस्यावरुध्यैवासिष्ठेनपरिदधातिवसि
२घ ष्ठसानीत्येषखोमोमहर्भायवाड़इतिमहद्वस्यारूपसमृध्यांधुरीवासोना

२०
य वा जौन्न धायीस्यं तो वै धूमं तत एतद्ह स्म नेतस्या ह्नो रूपमिडत्वाय र्कर्मई ई देवस्य नामिस्य ऊंवस्या
रूपसमृद्धयादि वीवयामधिन ऽ ऋमन्तेध्या इतीयत्रहृद्धं बल्मउया वा गुह्यतेतध्या स्यकीर्त्ति व
र्भवतियत्रैवं विद्वानेतया पादं ध्यातिति स्मादेवं विद्वानेतयैव पाथिदध्यातां ऽ स्या तस्मि
तुर्वृणीमहे ध्यानो देवस्य वित रिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनूचनो वै काहि को रूपसमृद्धौ
बहुवा एतस्मिन्नहनि किं च किंचवार ऽ क्रियते रां स्या एवं शांति वै प्रतिष्ठैः काह रांस्या
भेवतत्प्रतिष्ठायामंततः प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति य एवं वेद येषां चैवं विद्वानेतया तारं
सतीति देवस्य सवितुर्वरेण्यं महदितिसा वित्रंमतो वै महदंत य एतदहैहे तस्यान्हो रूपं
कृतनापूर्वाकृतनाय सोपोनितिद्यावापृथिवीयं समानोदर्कं समानोदर्कं वा एतन्नेतस्या ६६
न्हो रूपमनश्चो जातोऽपनमी ओंकारस्यान्वंनयस्त्रुच ऋग्इति पदेत त्रिवृत्तदं तो वै त्रिवृदं
रेत तएतदह स्यान्हो रूपमस्य वास्य पत्नि तस्य इ तुष्टिति वैश्वदेवं बहु रूपं बहु रूपं वा एतद
ह येतस्यान्हो रूपंगौरीर्मिमाय सलिलानितक्षती स्येतदंतमानो भइ ऋतवो यं तद्वैश्व
तद्इति वैश्वदेवं निविधानमे काहिकं रूपसमृद्धं बहु वा एतस्मिन्नहनि किं च किं च वा
य रुद्धां क्रियते रांसा एवं शांसंति वै प्रतिष्ठै काहः रांसा भेवतत्प्रतिष्ठायामंततः प्रतितिष्ठ ११५

८१०५१०
तिप्रतितिष्ठति य एवं वेद येषां चैवं विद्वांनेतु होता रांसति वैश्वानराय धिषणाम्
तावृध इत्याग्निमारुतं तस्य प्रतिपदं तो वै धिषणां तं एतदह नेतस्यान्हो रू
पं प्रयज्यवो मरुतो भ्राजदृष्टय इति मारुतं समानोदर्कं समानोदर्कं वा
एतदह नेतस्यान्हो रूपं जातवेदसे सुनवाम सोममिति जातवेदस्यां पुर
स्तात्सुक्तस्य रांसति स्वस्त्ययनं वै जातवेदस्यां स्वस्ति तायै स्वस्त्ययनं य
भेवतत्कुरुत इमं स्तोममर्हते जातवेदस इति जातवेदस्यं समोद नो
र्कं समानोदर्कं वा एतदह नेतस्यान्हो रूपमन्हो रूपं ॥२२॥
॥ ॥इति प्रथमाध्याये पञ्चमः खण्डः समाप्तः॥ ॥७॥
एष पंथा एन सोमैं तद्वसैत तस्यैतस्मा प्रमादोत्तनागौया
मनसा यन्स्वे पेत्वायं परा ब ब कुलदुक्त म ष िग प्र जा ह ति १९

आरण्यकाद्वि
॥१६॥

स्वोअत्या यमी पुन्यन्यर्कमभितो विविश्रे। बृहडु तस्थौ भु
वनेष्वंतः पवमानो हरित आ विवेशेति प्रजा हैति सो अत्या
यमी पुरिति या वै ता इमाः प्रजास्ति सो अत्या यमा यस्त्वानी
मा निवका सिंवंगावगधाच्वेरपादान्यन्या अर्कमभितो वि
विश्र इति ता इमाः प्रजा अर्कमभितो निविष्टा इममेवाग्निं
बृहड्ड तस्थौ भुवनेष्वंतरित्यदउ एव बृहड्डु वनेष्वंतरसा
वादित्यः पवमानो हरित आ विवेशेति वायुरेव पवमानो
दिशो हरित आ विष्टः॥ ॥४॥ उक्थमुक्थमिति वै प्रजा वदंति
तदिदमेवास्थमिदमेव पृथिवी नाहीदं सर्वमुत्तिष्ठति यदि
दं किंचैतस्या अग्निरकोन्नमशीतयोन्नेनहीदं सर्वमनुते
तरिक्षमेवास्थमंतरिक्षं वा अनुपतंत्यंतरिक्षमनुधावं
त तस्य वायुरकोन्नमशीतयोन्नेनहीदं सर्वमनुते स

॥१६॥

वे

वेव द्यौरुक्थमुत्तः पतनात्हीदं सर्वमुत्तिष्ठति यदिदं किंच तस्या असा
वादित्योऽकोन्नमशीतयोन्नेनहीदं सर्वमश्नुत इत्याधिदैवतमथा
ध्यात्मं पुरुष एवोक्थमयमेव महान्प्रजापतिरहमुक्थमस्मीति
विद्यात्तस्य मुखमेवोक्थं पृथिवी तथा तस्य वागर्कोन्नमशी
तयान्नेनहीदं सर्वमश्नुते नासिके एवाधुक्थं [illegible] तदंतरिक्षं तथा तस्य
प्राणोऽर्कोन्नमशीतयान्नेनहीदं सर्वमश्नुते तत्तदेतद्ध्
स्याविष्टं यदेतन्नासिके [illegible] इमे वोक्थं [illegible]
[illegible] तस्य चक्षुरर्कोन्नमशीतयोन्नेनहीदं सर्वमश्नुते समान
मशीतयोच्या: सैषाधिदैवतं चाध्यात्मं [illegible] नहीमा [illegible]
तालिदमन्नीति उअन्नमेव [illegible] लोके [illegible]
मशीतयोच्या [illegible] चाधिदैवतं चान्नमेवतदिदमन्नमन्नादमिस
मेवदाधिचीतीहीदं सर्वमुत्तिष्ठति यदिदं किंच यदिदं किंच दधीत्ये
इतदेतो सर्वमत्ति यदु किंचाति [illegible] इतदियेस सर्वम [illegible]
[illegible] नलस्य [illegible] ॥२॥
आयातो रेतसः सृष्टिः प्रजापते रेतो देवा देवानां रेतो वर्षं वर्षस्य
रेत ओषधय ओषधीनां रेतोन्नमन्नस्य रेतो रेतो रेतसो रेतः प्रजाः

वदनेभ्यान्हिवंलातीवबहु दृक्षी

देवा

प्रजानां रेतो हृदयं हृदयस्यैव मनो मनसो रेतो वाग्वाचो रेतः कर्म तं
तमयं पुरुषो वलमनोलोकः स इरामयः प्रजा इरामयाः [illegible] दिर
[illegible] अमु [illegible] स [illegible]
प्यो दद रो एव वेद ॥ ३ ॥ तं प्रपद्य [illegible] अश्लेम पुरुष [illegible]
दाप्या [illegible] पुरुष [illegible] पदे तस्मात् [illegible] देइसा चैत
तपा [illegible] मुद सर्पतां पुरु अभवतां
रूपाणि हो [illegible] इदर म भवदु वैव म तु [illegible] दुरो भव
दुरि [illegible] हृदये [illegible] आलीहेच
तौ [illegible] इर्सपदि [illegible] हिरो [illegible] अभवन्तौ
रसः [illegible] नो
वा रूपा [illegible] हिर [illegible]
दत्ता अहिंस [illegible] अव [illegible]
ता [illegible] रो [illegible] उक्तो तं [illegible] रेप [illegible]
तित [illegible] तिवा [illegible] पर [illegible]
रो [illegible] मन [illegible]
मन्ना [illegible] प्राण [illegible] उक्ता ॥ १९ ॥

तं वाच तं हैं [illegible] रीति ३ [illegible] भवतो [illegible]
वा [illegible] परा [illegible] द्विव [illegible] भवेति
एवं वे दत्ता अहिंसन्त्वाहु [illegible]
हतेद पुनः शरीरं [illegible] प्र [illegible] इदं शरीरं [illegible] स्याति
तदु [illegible] तीवा [illegible] प्राविशं [illegible] चक्षुः प्राविशं [illegible]
देव [illegible] विशं [illegible] प्राविशं [illegible] प्राविशं
तं [illegible] उदतिष्ठत् [illegible] प्राणा एव [illegible]
उक्था [illegible] देवा अब्रुवंस्त्व [illegible] इदं सर्वम [illegible]
तव [illegible] लोकम [illegible] तद् [illegible] स्मा [illegible]
सीति ॥ ४ ॥ ते देवाः प्राण [illegible] यीति [illegible]
[illegible] मादिती ३ [illegible] सरूपान [illegible]
[illegible] दिशः [illegible] एष [illegible]
त्म [illegible] अदो [illegible] तं [illegible]
[illegible] वेता [illegible]
[illegible] अहम [illegible] बिर [illegible] देत [illegible]

तदनीशा नामिह्वो अस्मै भवतालिद । लेहरै तिमएवेवेदं तस्यासस्यं
तिप्रा ... स्या संनयाभि संसावादेसां यदितविधोज्जेवादेववेय दक्षे
... कनीनिको तेयसे दि तवानि क्रमयेपावदतिसस्सैवासो
दितमेवं ... यहनम्रतस्सस्ससल्ला सस्य सर्वेद॥ ५॥ तस्यववार्कोतिनाम
भिदामानितदस्येवा चातत्यानामाभिदमभि सर्वास्तं सर्वं हीदं नाम मनः ३
सर्वे वाचाभिवदति यहतिहवा एनं नतिसबव्हा पएवं वेदं तस्योश्चलोमानि
त्वगाय त्रीत्रिष्टुमासमनुष्टुप्स्नावान्यस्थिजगती पंक्तिर्मज्जा प्राणो बृहतीस
छंदोभिश्छन्नो यश्छंदोभिश्छन्नस्तस्मा छंदांसीत्याचक्षते छादयंतिह्वा।
एव छंदांसि पापात्कर्मणो यस्या स्यां कांचिद्दिशां कामयते येएवमेतच्छं
दसांछंदस्त्वं वेदतदु ते प्रशिल्पोपरस्येमे पाप्मि सृष्टवे गोपाय एष हीदं सर्वं गो
पाय स्वं निपद्यमानइतिनि षेषकदाचन स विरायां चपरां चप पिमि
भ्वरं ताभस्या चयपराचपाश्चाभ्रभ्वरा तसस प्रीचः सविरचीनस्ता
नइतिस प्रीचीश्च विषूचीश्चवसानइमाएवादिश आवरीवर्ति भुव
नेष्वतरियप्तन्तत्तु वन्नेवाव र्वेद्यथ्या आवर्तासोवृतासोनकर्त्तीभि
रित्सवैहीदं प्राणोनान्तत्तोयमा कोशः प्राणो नवह्यावि ह्वधसपथ्या
यमाकोशः प्राणो नवहस्माविर्ध्वोएवसर्वाभिस्तोन्या पिपीलिकाभ्यः
२

...वदन्तुदरो यावदन्तुचंद्रमा सा नस्योको भवति नास्यात्ता वा कोऽनीयते यावद्
तेषानजीयते देवोऽचंद्रमस १६

पातानवहृया विश्चानी सेवविघातं॥६॥ अथातः विभूतयोस्य पुरुषस्य तस्य
वाचस्पृष्ठे प्रियानि भ्वं स्यो मो पध्यो योजामतेमि निस्वयंपतीदमाहर
तेदमाहरेत सेवमेतावः येपित्रंपरिचरतः पृथिवी चानिश्च यावदन्तु पृथिवी
यावदन्वाग्निस्तावान स्य लोको भवति नास्याक्तावल्लोको जीयते याव
देतवाचोनेजीयते पृथिव्याश्चाग्नेश्च एवं तोवाचो विभूतिवर्के प्राण
मस्य रवतरिक्षं च वायुश्च तरिक्षं वा अनुचरं स्यतरिक्षस्यमनुश्रावनि ति
वायुरस्य एवं गंधमानवहसेवमेतः प्राणापितरं परिचरतान्तरिक्षं च वा
युश्च यावदन्तरिक्षं यावदन्तु वायुस्तावानस्य लोको भवति नास्य
तावल्लोकोजीयते यदेतत्पोनजीयतितरिक्षस्य चवायोश्च एवमेता
प्राणस्या विभूतिर्वे मनसु पास्वह ... दिस्यश्च ... स्येव रोए मना
वासमप्ययक्षुस्त्यादित्यो स्य ... ... त्यवमेतो वक्षुः पितरंपरिच
रतः ... रिसश्चपाव दन्नु ... वन्नादित्यस्तावानस्य लोको भवति नास्याक्षी
वल्लोकोजीयते यावद्देतपोनजीयते दिवश्चादित्यस्य चेष एवमेता चक्षुषो विभू
तिर्मनसोमा ... स प्रादिशश्च चंद्रमा भादिश्चाहितमापतीधा ... दिशा ...
चंद्रमा अस्मै पूर्णपक्षापरपक्षा नित्विनोतिपुण्याय ... एवमतो ...
पितांपरिचरतं दिशश्चं चंद्रमाश्चैव एवं मतोश्चात्रैविभूतिर्वैदमुनसास्यापा
आपश्चवेरुणश्चापे हास्मैश्चद्धासन्नमंत पुण्याय कर्मणे वरुणोस्यप्रजा

धर्मेतादाधारैवमेतेमनः[illegible]तरपरिवरस्यापश्चवरुणश्चोपावदन्नापोवा
वदनुवरुणंमत्तावानस्याल्लोकोभवतीतिनास्यलोकोवायावदेतेनद्वौ
तेपाचवरुणास्यचनएवमेतामनसोभिकृतिवेद॥१॥आपोःइदस्याप
इतिनाददमःपएवेदवैमूलमदस्तूलमस्मापितेपुत्रापत्रेहवाचपुत्रेस्यत
लिलुपेत्रवापितुस्सद्धापुत्रस्यतेनतदितभवुसोत्तदस्यवेतो[illegible]नाहमहि
दासएतेतरेयआहावादवमोवेदमह्देवा[illegible]तेपदनाह्येतद्[illegible]समृताद
ष तिसएतिरिश्वेत्यन्नात्रेमनोवाकृत्वालोकहस्तिरिस्याचक्षतेगिर
तिहनैवेपतपाक्षानैमालयोभवतिपए[illegible]तत्पोसुस्सएषप्राणस्सप
ष[illegible]भिश्चेतिस्मृतितिरितिदेवाउपासांचक्रिरेतेभ्यस्तस्माद्वापतोहि
सत्तोम[illegible]हूतिस्येवपश्चासिसभूतिरित्यसुरास्तेहपराबभूवुर्भवसात्मना
परास्यद्विषन्भ्रातृव्योभवतियएवंवेदसएषमृत्युर्यश्चैवामृतंचेत
दुक्तमृषिणा॥पदमेकंपादेतिलिखिशयागृहीतइत्यपानेनतद्यद्यतःपाद्येन
[illegible]भवत्यनन्वैमित्येनासस्यानिरित्येतेनहोदंसर्वंसिपानमन्नानि
तीमैनिजरोरोतोतो॥अम्नेर्पादेवतावाव्यश्वेतावैपृचीनावपातःस्यन्य
लिवकुलनिकिर्भवर[illegible]तितदवमासंहरारोतो॥अमतेवपादे
वामंतकलाउम्मुषिन्[illegible]कस्मभवेयमतेसर्वभ्याहूतेभ्योददेयएवं
वेदयएवंवेद॥६॥इतिषष्ठोध्यायः॥ ॥१९८॥

एषइमंलोकमभ्यार्चत्पुरुषरूपेणयएषतपतिप्राणोवावतदभ्या
र्चत्प्राणोह्येषयएषतपतितंशतंवर्षाण्यभ्यार्चत्तस्माच्छतंवर्षाणिपुरुषायु
षोभवंतितंयच्छतंवर्षाण्यभ्यार्चत्तस्माच्छतर्चिनस्तस्माच्छतर्चिनइत्याचक्षतए
तमेवसंतंसइदंसर्वंमध्यतोदधेयदिदंकिंचसयदिदंसर्वंमध्यतोद
धेयदिदंकिंचतस्मान्माध्यमास्तस्मान्माध्यमाइत्याचक्षतएतमेव
संतंप्राणोवैगृत्सोपानोमदःसयत्प्राणोगृत्सोपानोमदस्तस्माद्गृत्स
मदस्तस्माद्गृत्समदइत्याचक्षतएतमेवसंतंतस्येदंविश्वंमित्रमासी
द्यदिदंकिंचतद्यदस्येदंविश्वंमित्रमासीद्यदिदंकिंचतस्माद्विश्वामि
त्रस्तस्माद्विश्वामित्रइत्याचक्षतएतमेवसंतंतंदेवाअब्रुवन्नयंवैनः
सर्वेषांवामइतितद्यदेनंदेवाअब्रुवन्नयंवैनःसर्वेषांवामइतितस्माद्वाम
देवस्तस्माद्वामदेवइत्याचक्षतएतमेवसंतंसइदंसर्वंपाप्मनोत्रा

।।२० द्विo

यतयदिदंकिंचसयदिदंसर्वंपाप्मनोत्रायतयदिदंकिंचतस्मादत्रय

व स्तस्मादत्रयइत्याचक्षतएतमेवसंतं ।।७।। एषउएवबिभ्रद्वाजःप्रजावै

वाजःस्ताएषबिभर्तियद्बिभर्तितस्माद्भरद्वाजस्तस्माद्भरद्वाजइत्याच

क्षतएतमेवसंतंतंदेवाअब्रुवन्नयंवैनःसर्वेषांवसिष्ठइतितंयद्देवा

अब्रुवन्नयंवैनःसर्वेषांवसिष्ठइतिस्तस्माद्वसिष्ठस्तस्माद्वसिष्ठ

इत्याचक्षतएतमेवसंतंसइदंसर्वमभिप्रागाद्यदिदंकिंचसयदि

दंसर्वमभिप्रागाद्यदिदंकिंचतस्मात्प्रगाथास्तस्मात्प्रगाथाइत्या १९

सदद चक्षतएतमेवसंतंसइदंसर्वमभ्यपवयतयदिदंकिंचसयदिदंसर्व २०

मभ्यपवयतयदिदंकिंचतस्मा[illegible]वमान्यइत्याचक्षतएतमेवसंतं २१ २२

सोब्रवीदहमिदंसर्वमसान्यच्चक्षुद्रंयच्चमहदितितेक्षुद्रसूक्ताश्च ।।२३।।

तस्मात्पावमान्य

त

प्राणःसर्वाणिभूतानिप्राणोग्येपरस्तंपतिसएतेनरूपेणसर्वा

दिशोविष्टोस्मितस्यमेन्नमित्रेदक्षिणतद्विश्वामित्रमेषतपश्चैवास्मी

तिहोवाचा ।।१।। तद्वाइदंबृहतीसहस्रसंपन्नंतस्ययानिव्यंजनानितच्छरी

रंयो[illegible]षःसआत्मायऊष्माणःसप्राणएतद्धस्मवैतद्विद्वान्वसिष्ठोवसि

ष्ठोबभूवततएतन्नामधेयंलेभएतद्धहैवेंद्रोविश्वामित्रायप्रोवाचैतद्

वे द्धहैवेंद्रोभरद्वाजायप्रोवाचतस्मात्सतेनबंधुनापइषुहूयतेद्वाइदंबृ त

हतीसहस्रसंपन्नंतस्यवाएतस्यबृहतीसहस्रस्यसंपन्नस्यष

ट्त्रिंशत्[illegible]मक्षराणांसहस्राणिभवंतितावंतिशतसंवत्सर

स स्याह्नांसहस्राणिभवंतिव्यंजनै[illegible]रात्रीराप्नुवंतिस्वरैरहानितद्

[illegible]

आ० २२४०६९
द्वि०।२५। आ०ति० ५
इदं बृहती सहस्रं संपन्नं तस्य वा एतस्य बृहती सहस्रस्य संपन्नस्य
परः स्तोत्रं ज्ञामयो देवतामयो ब्रह्ममयो मृतमयः संभूय देवता अप्ये
ति य एवं वेद तद्योहं सो सौ यो सौ सोहं तदुक्तमृषिणा सूर्य आत्मा
पेशे जगतस्तस्थुषश्चेति तदुई वेदितो पेक्षितं ॥१२॥ इति द्वितीयारं
ण्यके द्वितीयोध्यायः॥ ॥यो ह वा आत्मानं पंचविधमुक्थं वेद
द्वि यस्मादिदं सर्वमुत्तिष्ठति स संप्रतिवित्पृथिवी वायुराकाश आ
पो ज्योतींषीत्येष वा आत्मोक्थं पंचविधमेतस्माद्धीदं सर्वमुत्ति
ष्ठति तमेवाप्येति स यन्न इ वै समानानां भवति य एवं वेद तस्मिन्योन्नं
चान्नादं च वेदा हास्मिन्नन्नादो जायते भवत्यस्यान्नं माप्यस्या पृथि
वी चाग्निश्चान्नमेतन्मया निह्यन्नानि भवंति ज्योतिश्च वायुश्चान्नादं २२ ।२५।

मेताभ्यां हीदं सर्वमन्नमत्याप आकाशश्चाकाशे हीदं सर्वं समोप्यत
प आवपनं ह वै समानानां भवति य एवं वेद तस्मिन्योन्नं चान्नादं च वेदा हास्मि
न्नन्नादो जायते भवत्यस्यान्नमोषधिवनस्पतयोन्नं प्राणभृतोन्ना
मोषधिवनस्पतीन्हि प्राणभृतो दंति तेषां य उभयतो दंता पुरुषस्या
नुविधां विहितास्तेन्नाद अन्नमितरे पशवस्तस्मात इतरान
धीव चरंत्यधीव ह्यन्नेन्नादो भवत्यधीव ह समानानां भ
पते य एवं वेद ॥१३॥ तस्य य आत्मानमाविस्तरां वेदाश्नुते हावि
र्भूयः ओषधिवनस्पतयो यच्च किंच प्राणभृत्स आत्मानमाविस्तरां
वेदौषधिवनस्पतिषु हि रसो दृश्यते चित्तं प्राणभृत्सु ते वाविस्त प्राणभृत्सु
रामात्मा स तेषु हि रसो दृश्यते न चित्तमितरेषु पुरुषे त्वेवाविस्तरा
पि

मात्मांसहिप्रज्ञानेन सपश्यतमोविज्ञातं वदति विज्ञातं पश्यति वे
दश्चस्तनं नेदन्लोकाक्लोकौ मर्त्येनामृतमीप्स्यसेवसं पन्नोयेतत्तेषाप
शृनामश्नाभिपासेएवाभिविज्ञानं वदतिन विज्ञातं पश्यतिनवि
दुश्चस्तनुं नलोकालोक्कौतएतावंतोभवंतियथाप्रज्ञं हिसंभ
वाः॥१४॥सएषपुरुषः समुद्रः सर्वंलोकमतियद्धाकिंचाश्नुतेय्ये
वम नं नन्यतेयद्यताविसलो‌श्नुतेयद्वामन्यतैघमुलोकमश्नुतोवी य
येवैनंमन्येतस्सएषपुरुषः पंचविधस्तस्ययदुष्मं तज्ज्योतिर्यानिखा पं
निसआकाशोथययंलोहितश्लेष्मानेतस्ताआपोयंछुरीषंसापृथि २२
वीयःप्राणः सवायुंसस्वायुः पंचविधः प्राणापानोव्यानउदानः
समानंस्ताएतादेवताः प्राणापानयोरेवनिविष्टा चक्षुःश्रोत्रंमनो ॥२६॥

भवन्महास्तकोव्वंतस्मात्कृत्स्नकास्तस्मात्कृत्स्नकाइत्याचक्षतेमे एव
वसंतस्तकंवाचोवेतितत्स्तकमभवत्तस्मात्स्तकंतस्मात्स्तकमि
त्याचक्षतेएतमेवसंतमेषवाग्मेषहोभ्यः सर्वेभ्योभूतेभ्योर्चतेस
पदेभ्यः सर्वेभ्योभूतेभ्योर्चतितस्मात्स्तस्मादृगित्याचक्षएतमेवसंत
मेषवाअर्धर्चएषहोभ्यःवेसेभ्योर्चेभ्योचतेसयदेभ्यः सर्वेभ्योर्धे
भ्योर्चतेतस्मादर्धर्चस्तस्मादर्धर्चइत्याचक्षतेएतमेवसंतमेषवेप
दमेषहीमानिसर्वाणितानिपादसयदिमानिसर्वाणिभूतानि
पादितस्मात्पदंतस्मात्पदमित्याचक्षतेएतमेवसंतमेषवाअक्षन
मेषहोभ्यःसर्वेभ्योभूतेभ्यःक्षरतिनचैनमतिक्षरतिसयदेभ्यःसर्वे
भ्योभूतेभ्यःक्षरतिनचैनमतिक्षरतितस्मादक्षरंतस्मादक्षरमित्याच क्ष

क्षरं एतमेवसं तंता वा एताः सर्वा ऋचः सर्वे वेदाः सर्वे घोषा एकैव व्या
हृतिः प्राण एव प्राण ऋच इत्येव विद्यात् ॥१॥ विश्वामित्रं ह्येतदहः शं
सिष्यंतमिंद्र उपनिषससाद स हान्नमित्यभिव्याजहार बृहतीसहस्रं
शशंस तेनेंद्रस्य प्रियं धामोपेयाय तमिंद्र उवाच ऋषे प्रियं वै मे धा
त्रां मोपागाः स वा ऋषे द्वितीयं शंसेति स हान्नमित्येवाभिव्याजहार बृह
तीसहस्रं शशंस तेनेंद्रस्य प्रियं धामोपेयाय तमिंद्र उवाच ऋषे
प्रियं वै मे धामोपागाः स वा ऋषे तृतीयं शंसेति स हान्नमित्येवा
भिव्याजहार बृहतीसहस्रं शशंस तेनेंद्रस्य प्रियं धामो
वै मे पेयाय तमिंद्र उवाच ऋषे प्रियं धामोपागा वरं ते ददामीति स हो
वाच त्वामेव जानीयामिति तमिंद्र उवाच प्राणो वा अहमस्म्यृषे ॥२४॥

देवेतदुत्तरोसत्यमनुष्ठेयं तस्मात्तदेतत्पुष्पं फलं वाचो यत्सत्यं
स हेश्वरो यशस्वी कल्याणकीर्तिर्भवितोः पुष्पं
हि फलं वाचः सत्यं वदत्यथैतन्मूलं वाचो यदनृतं तद्यथा वृक्ष आवि
र्मूलः शुष्यति स उद्वर्तत एवमेवानृतं वदन्नाविर्मूलमात्मानं करोति स
शुष्यति स उद्वर्तते तस्मादनृतं न वदेद्दयेत त्वेनेन पराग्वा एतद्रिक्तमक्ष
रं यदेतदोमिति तद्यत्किंचोमित्याहात्रैवास्मै तद्रिच्यते स यत्सर्वमोंकु
र्याद्रिंच्यादात्मानं स कामेभ्यो नालं स्यादथैतत्पूर्णमभ्यात्मं यन्नेति स
यत्सर्वं नेति ब्रूयात्पापिकास्य कीर्तिर्जायेत सैनं तत्रैव हन्यात्तस्मात्का
ल एव दद्यात्काले न दद्यात्तत्सत्यानृते मिथुनीकरोति तयोर्मिथुना
त्प्रजायते भूयान्भवति यो वै तां वाचं वेद यस्या एष विकारः स संप्र
तिवित्सकारो वै सर्वा वाक्सैषा स्पर्शोष्मभिर्व्यज्यमाना बह्वी ना
नारूपा भवति तस्यै यदुपांशु स प्राणोऽथ यदुच्चैस्तच्छरीरं तस्मात्

त्रिरहं वा त्रिरहं वा शरीरं महारो ह आतोऽथ यद् वैतत् करोति तस्मात् तद्
विराविर्हि वारो ॥ १ ॥ तद्वा इदं बृहती सहस्रं सम्पन्नं तस्य यानि सहस्रे
भूतानामधिपतिरिन्द्रं व्यमेतानि द्वे भूतानामधिपति विद्यादित्याह
वीरस्मात्ल्लोकं व्यलोतीति ह स्माह महिदास ऐतरेयः प्र ह स ईशे तेषु लोके
वु तत्र तिलद हृदयेन न ह्येतत् मुख्लोकमानिस्तेन वती ॥ अथ कोन
हृदेतो मल्लोकं मा भवति युनंघ वृतत् स्त्रिया लोके हितं भव यदेतद्द्वदपत
स्मात् तस्मात् जनबीभत्सता उपदेत पुरुषेरेनो भवत्या स्थाने तद्द्वैत
स्मात् तस्मात् जनबीभत्सते तत् सोऽयमात्मेममात्मानं नेमम् असौ आत्मने स
प्रयच्छत्यसावात्मानमात्मानं नेमिमस्मा आत्मने सं प्रयच्छति तावन्यो
न्यमभिसंभवतौ नेनाहं रूपेणामुं लोकमभिसंभवत्यमुना रूपे
णेमं लोकमाभवति ॥ ७ ॥ तत्रैते श्लोकाः यदक्षरं पञ्चविधं समेति
यजोव्रतो अभियक्षसेव हि तत्सत्यस्य सत्यमनु यत्र युज्यते तत्रैते देवा ए
वैकं भवन्ति ॥ यदक्षरादक्षरमेति युक्तं युञ्जे हो वक्ता आभियक्षतेन हि ति ॥ २५
सत्यस्य सत्यमनु यत्र युज्यते तत्र देवाः सर्व एकं भवन्ति यक्षा वं ओ मि
ति पश्यन्नेतिवचास्याः प्रह इदं वो अत्वो तत्तु ॥ तद्विदः यो कवयो अ
॥२२॥

नविदन्नो मा प्रसासमनु पश्यन्नेत्ति यास्मिन्नो मा समत्र वत्स्यति
तत्र देवाः सर्व एकं भवन्ति ॥ तेन पाप्मानमपहत्य ब्रह्मलोकं स्वर्गं लोक
मपेति विद्वानेनेन वाचारिरे यजुर्वेमनमस्त्रौ वुमानव्वक्तरपमास
न्न ह्यनेनेत्यदन्व इति कश्यनोऽहः इति ब्रह्मलतत्रा गलमहासितितन द्वाद
द्वे हती सहस्रे सम्पन्ने स्वर्वाह तस्य बृहती सहस्रस्य सम्पन्नस्य
हाविरातम द्वेरता सहस्रातिमवति तां वै तिपुरुषायुषो सहस्र
तिमवतिजीवा मरे हि जीवाहराडैति जीवा हि जीवा हरमिय
नका मना मादेवबृहस्पतेस्ते वाग्रत्ने आने पसंसोच रात्रीः पुत्रे मे
न स्त्यानहीनां तदये ब्राला पितितिष्ठलित दुल्कमणितोते न यात्मनसा
जन पसो निमिप भिज्ञि सबीयसे लिग जीयसो तीत ॥ २ ॥ ६ ॥ समाप्तः ॥
आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीन्नान्यत् किंचन मिषत् स ईक्षत लोकान्नु
सृजा इति स इमाल्लोकानसृजताम्भो मरीचीर्मरमापोऽदोऽम्भः परेण
दिवं द्यौः प्रतिष्ठान्तरिक्षं मरीचयः पृथिवी मरो या अधस्तात्ता आपः
जा स ईक्षतेमे नु लोका लोकपालान्नु सृजा इति सोऽद्भ्य एव पुरुषं समुद्धृ
त्यामूर्छयत्तमभ्यतपत्तस्याभितप्तस्य मुखं निरभिद्यत यथाण्डं मु

खोद्दोग्वा चैतिं नोस्मिके निराभिय्वतौं नास्त का ओ पांतो आत्मा
युत्स्ति निरमिये नोमदि ओच तुं भुप आद्रिं कतो। नर
मिघेनोकतो ओ ओ रै ओ आ द्वि रास्त्ला द्विरा लि घतं स वो लो माने
लोमम्य ओ घ श्विव नास्प तयो हृद् यो निरोभिघ तं हृदयात्का नोम
नस ब्वेद्गमो ना मिर्ति मिय तेना ओ उ अपानो पाना स्म सृं ति
ओ मिरम्भि ए तौ त्रो आईला रे तस आप ॥ २७ ॥ ता एता देवतास
घो आस्मिन्म हृ एतावि प्रा प तं स्वन रा नो पा सा आमन्वेवा
जु ता एनम भुवं ना प तने नः प्रजा ने पा स्म म्सि तो पूता अन्नम
दाम तिला ओ गामि ना वी नो अ भुवं नै नो य मल मित्तिता ओ भव
मानय ना शुवेवं वै नो प म ल मिति नाम्भः पुरुषमान मतीं उ
भुवन्सु श तं वनेति पुरुषो ला व सु [illegible] तं ता अ [illegible] नौ ये आपत न म
विराते [illegible] विवा [illegible] लो मुख्य सा विरा दा यु: प्रो [illegible] ला नालि
क दा वि र दा द स ओ [illegible] त्वो दो ली प्रा विरा द्विरा: ओ त्रै
म्ह लो कलो प्रा [illegible] री न्नो बा [illegible] व नस्पत यो लो मा नि म्हलो र
चप्राविरो ओ डमा मनो म्हलो हृदय मा वि री न्म सुर पा २६

॥२०॥

॥ [illegible] पंच तिघो गिन हो [illegible] दर्श पूर्णमासौ चातुर्मास्यानि प [illegible] सोमसंस्था २

वागिति [illegible] स्य हयन्न पाय मेता अपियन्ति स एवा चाभुवन स्योंत योनीर
क मोय यद्दुत्स एव यंहा नो स पत्नी तमः म हा त ए त स्मिन्ह्येताः पंच
विधा अभिगम्य तेष स्वाकृ सवनम्य स्तेन विधा त्रीणि सवनानि
प द्धसा पंच मी ॥ १७ ॥ सो ह वै य [illegible] त वै दो हन्य हृदे वे दे व मध्य
हे ल स प्राति विद वै य यज्ञो हन्य हृदे वे [illegible] दे नो ध्य स्को यदे त न्म हृद वै
यरे तस्से च विधं त्रिवृत्त चदश सप्तदश मेक विंश पच वि श मिति स्तो मा
तो गायत्रं रथंतरं वृहद्वैराजं न मिति सामतो गायत्र्युष्णिग्वृहतीत्रि
ष्टुब्जगतीति छंदस्तो [illegible] पदउत्त रपदा: पुष्पमात्मे स्यात
[illegible] प्रस्तौति प [illegible] उ [illegible] पंच वेलाः प्रति ह रति पूर्वे च ए
नं प च व [illegible] प्रस्तौति प [illegible] निधनमुप यंति स्तोम स्तुत्ते मे वस्य वह्नेता: पंच
त उप द्रवति पंच वृत्तो निधनमुप यंति स्तोमसहस्रं भवत्य वहन्ता: पंच
विधा अनु राख्ये तं पद्मा हि [illegible] रा [illegible] सेतो वि धा त्स्य स च्चार
तयो य दूर्ध्वं सा पंचमीति दे त हू स त न ह वं ता निद स दशो तिवे स वं ये ता व ती
हि सी र्व्यो दशा दश त न्त्र्युषितं द शा रा नानि त हं त स वं ता नि त्री णि छंदा सं स
मर्वी तिस्त्रेधा विहितं वा इदम न्न म त्रा तेषा न रवा द स्त्रदेता ओ तिर ॥ १८ ॥ त
द्वादश बृहती सहस्राणि सपन्नी तदे तदेक ना ना छंदसां सहस्रं प्रतिज्ञान

तोकिमन्यत्सदन्यद्भूयामेति त्रिष्टुप्सहस्रमेके जगतीसहस्रमेकेऽनुष्टुप्सहस्रमे
मेके तदुक्तमृषिणा नेष्ठमनुचं चूमाणो निंद्रनिचक्र: सर्वपोमंनी प्रति
नाचेचेतदेद्द्याले नेचा पानसेत तदुक्तं भवति सहेभ्नरोयपरासत्ताकल्या
णकीर्ति वित्तीरीभ्व तोहतनुपुरापुरः प्रेतोऽशितिस्माहोकलापष
आत्मा यदा गाभि हृद्याते नमनस्स्यमानो वा नानानुमवी तेर
हतामभिसपादये देवेवेकल्प आत्मा यद्भृहती सोयमात्मा सर्वत:श
रीर: परिवृतस्तद्वृधाय मात्मा सर्वत:शरीर:परिवृत एवमेन वृहे
ती सर्वत: श्वदोभि:परिवृतो मध्ये ... मोगानामात्मा नध्यमेधे
मीवृहत: सहेभ्नरोय शास्त्री कल्याणकीर्तिर्भवति तोरीभ्वं हतनुपुरा रा
पुष: प्रेत रितिह स्माहस्तालोप आत्मा पदहतातस्माद्दहतीमेवाभि
संपादयेत ॥१॥ अतहाइद वृहती सहस्रस पन्नं तस्यवा एतद्रहतोस स्य
हस्रस्य संपन्नस्यैको दशानुष्टुभ: शतानि वेच लिपंचाने रीतिरघानी
ष्टुभआत वेभ पत्ताकनीयसा तदुक्तमृषिणा वा वाचमष्टापदीमहोमिस २६
...हिवलुर ...योगा... नवंसिन वसुनि... रहतीसिपयमानानवे
सर्व...तस्य शामीति ... संवेनागरनास्य ... रतन्वे मम इति तद
॥२॥

॥उक्थे इहवा अयमादितो गर्भो भवति यदेतद्रेतस्तदेतत्सर्वेभ्योंग
भ्योतेजः संभूतमात्मन्येवात्मानं विभर्ति तद्यदा स्त्रियां सिंच
त्यथैनज्जनयति तदस्य प्रथमं जन्म तत्स्त्रिया आत्मभूयं ग
च्छति यथा स्वमंगं तथा तस्मादेनां न हिनस्ति साऽस्यैतमात्मा
नमत्रगतं भावयति सा भावयित्री भावयितव्या भवति तं स्त्री
गर्भं बिभर्ति सोऽग्र एव कुमारं जन्मनोऽग्रेऽधिभावयति स
यत्कुमारं जन्मनोऽग्रेऽधिभावयत्यात्मानमेव तद्भावय
त्येषां लोकानां संतत्या एवं संतता हीमे लोकास्तदस्य द्वि
तीयं जन्म सोऽस्यायमात्मा पुण्येभ्य: कर्मभ्य: प्रतिधीय
तेऽथास्यायमितर आत्मा कृतकृत्यो वयोगत: प्रैति स इ
त: प्रयन्नेव पुनर्जायते तदस्य तृतीयं जन्म तदुक्तमृ

षि गर्भे नु सन्नन्वेषामवेदमहं देवानां जनिमानि विश्वा॥
शतं मा पुर आयसीररक्षन्नधः श्येनो जवसा निरदीयमि
ति गर्भ एवैतच्छयानो वामदेव एवमुवाच स एवं विद्वा
नस्माच्छरीरभेदादूर्ध्व उत्क्रम्यामुष्मिन्स्वर्गे लोके सर्वा
न्कामानाप्त्वामृतः समभवत्समभवत् इति दशमो
ध्यायः॥१०॥छ॥ ॥[illegible]॥ ॥

कोयमात्मेति वयमुपास्महे कतरः स आत्मा येन वा प
श्यति येन वा शृणोति येन वा गंधानाजिघ्रति येन वा
ऐ०आर वाचं व्याकरोति येन वा स्वादु चास्वादु च विजानाति य
देतद्धृदयं मनश्चैतत्संज्ञानमाज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं २८

वी मेधा दृष्टिर्धृतिर्मतिर्मनीषा जूतिः स्मृतिः संकल्पः क्रतुरसुः
कामो वश इति सर्वाण्येवैतानि प्रज्ञानस्य नामधेयानि भवं
ति एष ब्रह्मैष इंद्र एष प्रजापतिरेते सर्वे देवा इमानि च पंच
महाभूतानि पृथिवी वायुराकाश आपो ज्योतींषीत्येता
नीमानि च क्षुद्रमिश्राणीव बीजानीतराणि चेतराणि
चांडजानि च जारुजानि च स्वेदजानि चोद्भिज्जानि चाश्वा
गावः पुरुषा हस्तिनो यत्किंचेदं प्राणि जंगमं च पतत्रि
च यच्च स्थावरं सर्वं तत्प्रज्ञानेत्रं प्रज्ञाने प्रतिष्ठितं
प्रज्ञानेत्रो लोकः प्रज्ञा प्रतिष्ठा प्रज्ञानं ब्रह्म स ए
तेन प्रज्ञेनात्मनास्माल्लोकादुत्क्रम्यामुष्मिन्स्वर्गे लोके
सर्वान्कामानाप्त्वामृतः समभवत्समभवत्॥२५॥
इत्येकादशोध्यायः॥छ॥ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

वाङ्मे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि प्रति
ष्ठितमाविरावीर्म एधि वेदस्य म आणी
स्थःश्रुतं मे प्र मो हासीरनेनाधीतेना
होरात्रान्संदधाम्यृतं वदिष्यामि स
त्यं वदिष्यामि तन्मामवतु तद्वक्ता
रमवत्ववतु मामवतु वक्तारमवतु
वक्तारं ॥ २६ ॥ इति द्वितीयारण्यकं समाप्तं ॥ २९
॥३२॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथातः संहिताया उपनिषत्पृथिवी पू
र्वरूपं द्यौरुत्तररूपं वायुः संहितेति माण्डूकेय आकाशः
संहितेत्यस्य माक्षव्यो वेदयां चक्रे स हाविपरिहृतं मन्ये
न मे ऽस्य पुत्र आसमगादिति समानं वै तत्परिहृतं मन्येऽ
स्यागस्त्यः समानं ह्येतद्भवति वायुश्चाकाशश्चेत्यधिदैव
तमथाध्यात्मं वाक्पूर्वरूपं मन उत्तररूपं प्राणः संहिते
रो तिशूरवीरो माण्डूकेयोऽथ हास्य पुत्र आह ज्येष्ठो मनः पू
र्वरूपं वागुत्तररूपं मनसा वा अग्रे संकल्पयत्य
थ वाचा व्याहरति तस्मान्मन एव पूर्वरूपं वागु
त्तररूपं प्राणस्त्वेव संहितेति समानमेन यार
पु जपितुश्चैत्रस्य च स एवाक्षरथः पृथिवा हनोम

आरण्०
||१|| णोवाक्प्राणसंहतः स य एवमेतां संहितां वेद
संधीयते प्रजया पशुभिर्यशसा ब्रह्मवर्चसेन स्व
र्गेण लोकेन सर्वमायुरेतीति नु माण्डूकेयानी ||१||
अथ शाकल्यस्यं पृथिवी पूर्वरूपं द्यौ ष्टिः संधिः पर्जन्यः
संधाता तदु तापि यत्रैतं द्बलवदभ्राणि संदधदहोरा
त्रे वर्षति द्यावापृथिव्यौ समधातामित्युताप्याहुरि
तीन्वधिदैवतमथाध्यात्मं पुरुषो ह वा[illegible]यं सर्व आ
दं द्वे बिदले भवत इत्याहुस्तस्येदमेव पृथिव्या रूप अ
मिदं दिवस्तत्रायमंतरेणाकाशो यथासौ द्यावापृथि ३०
व्यावंतरेणाकाशस्तस्मिन्हास्मिन्नाकाशे प्राण आय ||२६||
राम

त्तो यथामुष्मिन्नाकाशे वायुरायत्तो यथामूनि त्री
णि ज्योतींष्येवमिमानि पुरुषे त्रीणि ज्योतींषि यथा
सौ दिव्यादित्य एवमिदं शिरसि चक्षुर्यथासाव
तरिक्षे विद्युदेवमिदमात्मनि हृदयं यथायमग्निः
पृथिव्यामेवमिदमुपस्थे रेत एवमु ह स्म सर्व
लोकमात्मानमनुविधायाहेदमेव पृथिव्या
रूपमिदं दिवः य एवमेतां संहितां वेद संधीयते
प्रजया पशुभिर्यशसा ब्रह्मवर्चसेन स्वर्गेण लो
केन सर्वमायुरेति ||२|| अथातो निर्भुजप्रवादाः
पृथिव्यायतनं निर्भुजं दिव्यायतनं प्रतृण्णमंत
रिक्षायतनमुभयमंतरेणाथ यद्येन नि

॥२७॰

र्भुजं ब्रुवंतमुपवदेद्द्योष्ठावराभ्यां स्थाना
द भ्यामित्स्येनं ब्रुयाद्यद्येनं प्रतस्तं ब्रुवंतमुपव
देद्द्योष्ठाउत्तराभ्यां स्थानाभ्यामित्येनं ब्रुयाद्य
स्त्वेवो म य मंतरे णाहतस्यनास्य पवाद्वो यधि
संधिं विवर्तयतितं निर्भुजस्यरूपमथ पायछुद्धे
अ अक्षरैरभिव्याहरतितत्प्रतस्तस्यां गरुएवोम यमं
तरे णां म यं व्याप्नुमवत्यनाद्यकामो निर्भुजं ब्रूयात्स्व
र्गकामः प्रतस्तमुभयकाम उभमंतरे णाथ यद्ये
२२५२ नं निर्भुजं ब्रुवंतमुपवदेत्पृथिवीं देवतामारः पृथिवी
त्वा देवतारिष्यतीत्येनं ब्रूयाद्यद्येनं प्रतस्तं ब्रु ३१ नाम॰ २॥२०॥

वंतमुपवदेद्दिवं देवतामारो द्यौस्त्वा देवतारिष्यती
त्येनं ब्रुयाद्य यद्येनमुभयमंतरे णा ब्रुवंतमुप
वदेदंतरिक्षं देवतामारोंतरिक्षं त्वा देवतारिष्य
तीत्येनं ब्रूयाद्य यथा तु कथा च ब्रुवन्नाब्रुवंतं वा ब्रु
याद्भ्याशमेव यत्तथा स्यान्नेत्वेवान्यं कुशला
मन ब्राह्मणं ब्रुयादिति सु एवं ब्राह्मणं ब्रूयान्नातिब्रु
यान्न च नब्राह्मणं ब्रूयान्नमो अस्तु ब्राह्मणेभ्य इति
हस्माह श्वुरवीरो मांडूकेयः॥३॥ अथातोनुव्याहाराः
प्राणो वंश इति विद्यात्स य एनं प्राणं वंशमुपवदेच्छ
क्नुवंचेन्मन्येत प्राणं वंशं समयांप्राणं मा वंशं समद
तेन शक्नोषीत्याह प्राणस्त्वा वंशो हास्यतीत्येनं

आरण०

१दथचेदत्रा कुर्वीतमन्येतं प्राणे वंशे समधिसिषे१

ब्रूयाद्यथा तु कथा च ब्रुवीतं नाशकः संध्यातुं प्राणस्त्वा
ऊँ वंशो हास्यतीत्येनं ब्रू । यो यथा तु कथा च ब्रु
वन्चाब्रुवंतवा ब्रूयाद्भ्यो राम वयत्तथास्यां न्न ब्र
दू त्वेवान्य कुशलाब्राह्मणा ब्रूयादिति चुन्म एवं
ब्राह्मणा ब्रूयान्नातिव्युन्मे चनब्राह्मणा ब्रूया
न मो अस्तु ब्राह्मणेभ्य इति ह स्माह ह्रस्वो
माण्डूकेयः ॥ ५ ॥ अथ खल्वियं निर्भुज वक्त्राः
पूर्वमक्षरं पूर्वरूपमुत्तरमुत्तररूपं यो वकाशः
पूर्वरूपोत्तररूपे अंतरेण सा संहितेति स य ए ३२
दे: वमेतां संहितां वेदं संधीयते प्रजया पशुभिर्य
शसा ब्रह्मवर्चसेन स्वर्गेण लोकेन सर्वमायु पाम०
॥२८॥

रेत्यथ व यं प्रमोनिर्भुज वक्त्रा इति ह स्माह ह्रस्वो
माण्डूकेयः पूर्वमेवाक्षरं पूर्वरूपमुत्तरमुत्तररूपं
यो वकाशः पूर्वरूपोत्तररूपे अंतरेण येन सं
धिं विवर्तयति येन स्वरास्वरं विजानाति येन मा
त्रामात्रां विभजते सा संहितेति स य एवमेतां सं
हितां वेद संधीयते प्रजया पशुभिर्यशसा ब्रह्मव भि०
न र्चसेन स्वर्गेण लोकेन सर्वमायुरेत्यथ हास्य
पुत्र आहमव्यमः प्रातीबोध्यो पुत्रोक्षरे खलि
मे अविकर्षमन्ने कीकुर्वन्यथावार्ण्यमा
मा हंतयासौ त्रा पूर्वरूपोत्तररूपे अंतरेणासं

आरण

धि विज्ञपत्नी सा मत्तज्ञवति सा मे वा एतं संहितां
मन्य इति तदप्येतदृषि लोकं ब्रह्मस्य तेन परः
साम्नो विदुरिति स य एवमेतां संहितां वेद सं
धीयते प्रजया पशुभिर्यशसा ब्रह्मवर्चसेन स्व
र्गेण लोकेन सर्वमायुरेति ॥ बृहद्रथंतरयो
रूपे ते संहिते संधीयत इति ताक्ष्यो वाग्वै र
थंतरस्य रूपं प्राणो बृहतं उ नाम्रु मुखेन सं
हितो संधीयते वाचा च प्राणेन चैतस्माद्ध
स्मोपनिषदं संवत्सरं गार्ध्यो यतेत ताक्ष्ये त ३३
स्याहस्य स्मआत्रो [illegible] संवत्सरं गा[illegible] यते ॥ ॥२६॥

२

ताक्ष्यः सदप्येतदृषि लोकं रथंतरमाजभार वसिष्ठः ।
भरद्वाजो बृहदाग्नेरिति स य एवमेतां संहि
तां वेद संधीयते प्रजया पशुभिर्यशसा ब्रह्मवर्चसे
प्राणे न स्वर्गेण लोकेन सर्वमायुरेति वाक्नसंहितेत्यौ
ठरथः प्राणः पवमाने न पवमानो विश्वैर्देवैर्विश्वे दे
स्वर्गो लोको वाः स्वर्गेण लोकेन ब्रह्मणां सैषावरपरा संहिता स य
हैतामवरपरां संहितां वेदैवं हैव स प्रजया पशुभिर्य
शसा ब्रह्मवर्चसेन स्वर्गेण लोकेन संधीयते थेषा न
संहिता स यदि परत्वा उपस्फुरेत् स्वेनवा अर्थे नाभि
ध्या व्याहरेदभिव्याहरं ब्राह्मणविदिवं संहितागमं विदुषा
देवानामेवं भविष्यतीति शश्वत्तथा स्यात् स एव

आरण्य॰ मेतां संहितां वेद संधीयते प्रजया पशुभिर्यशसा ब्रह्मवर्चसे
न स्वर्गेण लोकेन सर्वमायुरेति ॥ वाक्संहितेति पंचालचंडो वा
चः वै वेदाः संधीयंते वाचा छंदांसि वाचा मित्राणि संदधति
वाचा सर्वाणि भूतान्यथो वागेवेदं सर्वमिति तद्यत्रैतदधी
यते वा भाषते वा वाचि तदा प्राणो लीनो भवति वाक्तदा प्राणं रेढि ल्यं
अथ यत्तूष्णीं वा भवति स्वपिति वा प्राणे तदा वाग्लीना भवति प्राणस्त
दा वाचं रेढि तावन्योन्यं रीढो वाग्वै माता प्राणः पुत्रस्त
स दप्येतदृषिणोक्तमेकः सुपर्णः स समुद्रमाविवेश स इदं विश्वं
भुवनं विचष्टे तं पाकेन मनसापश्यमंतितस्तं माता रेढि स उ रेढि
मातरमिति स य एवमेतां संहितां वेद संधीयते प्रजया पशुभिर्य
शसा ब्रह्मवर्चसेन स्वर्गेण लोकेन सर्वमायुरेत्यथातः प्रजा ३४
पतिसंहिता जाया पूर्वरूपं पतिरुत्तररूपं पुत्रः संधिः प्रजननं पाम०
संधानं सैषादितिः संहिता अदितिर्हीदं सर्वं यदिदं किंच पिता च ॥३०॥

माता च पुत्रश्च प्रजननं चैतद्ध्यैतदृषिणोक्तं [illegible] अदितिर्माता स पि
ता स पुत्र इति स य एवमेतां संहितां वेद संधीयते प्रजया पशुभिर्य
शसा ब्रह्मवर्चसेन स्वर्गेण लोकेन सर्वमायुरेति सर्वमायु
रेति ॥५॥ इति तृतीयारण्यके प्रथमोध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥
प्राणो वंश इति [illegible]विरः शाकल्यः तद्यथा शालावंशे सर्वेन्ये
वंशाः समाहिताः स्युरेवमस्मिन्प्राणे चक्षुः श्रोत्रं मनो वा
गिंद्रियाणि शरीरं सर्व आत्मा समाहितस्तस्यैतस्यात्मनः प्राण ऊ
ष्मरूपं मांस्थीनि स्पर्शरूपं मज्जानः स्वररूपं मांसं लोहि
तमित्येतदन्यच्चतुर्थमेतस्यात्मनो रूपमिति ह स्माह ह्रस्वो मां
डूकेयस्त्रयं त्वेव न एतत्त्रैलोके तस्यैतस्य त्रयस्य [illegible] मज्ञां
पर्वणामिति त्रीणि षष्टिशतानि त्रीणि षष्टिशतानि सप्त विं
शतिशतानि भवंति सप्त वै शतानि विंशतिश्च संवत्सरस्या